

Palveluiden ulkopuolelle jäävät nuoret

ULLA-MAIJA TAKKUNEN & MARTTI HEIKKURI & HEIKKI TAKKUNEN

Kaikkien nuorten yhdenvertainen oikeus koulutukseen, työllisyyteen, tiedonsaantiin ja osallisuuden kansalaisyhteiskunnassa on perusarvo. Näin toteaa esimerkiksi European Pact For Youth -asiakirja (2005). Asiakirja korostaa, että nuorten elinoloista on saatava tarkempaa tietoa, jotta tarpeelliset toimenpiteet voidaan paremmin kohdistaa kaikkien nuorten kehityksen turvaamiseen. Eri-tyistä huomiota pitää kiinnittää niihin nuoriin, joilla on muita vähemmän mahdollisuuksia.

Yksi keino saada tietoa nuorten toiminnasta on kuvata ohjaustyössä saatuja kokemuksia nuorten työpajoilla. Tätä tietoa löytyykin monista erilaisista raporteista, kuten esimerkiksi Tekemisen paikka -selvityksestä (Takkunen, H. 2003), jossa artikkelin kirjoittajat jäsensivät työpajanuorten toimintaa Aleksei N. Leontjevin (1977) toiminnan teorian avulla. Tietoa on vaikeampaa saada niistä nuorista, jotka eivät tule työpajatoimintaan mukaan. Heistä ei välttämättä kerry mitään havaintoja, tai tiedot ovat niukat. Tämä nuorten ryhmä on tämän artikkelin kohderyhmä.

Artikkelin kirjoittajilla on pitkäaikainen työkokemus ns. riskinuurista työpajoissa, lastensuojelulaitoksissa ja päihdetyön projekteissa. Tässä artikkelissa kuvataan kirjoittajien havaintoja ja analyyssejä Kova-projektin aikana (ks. Takkunen, U.-M. 2007). Projektin tavoitteena oli kehittää ryhmänuotoista starttipajatoimintaa kansainvälisen Youthbuilding-ohjelman mallin mukaan niille nuorille, joita on vaikea saada mukaan työpajatoimintaan. Projekti toteutettiin Etelä-Suomessa neljällä eri paikkakunnalla alkaen syyskuussa 2005 ja päättyen vuoden 2006 lopussa. Kirjoittajat toimivat projektissa kouluttajina, nuorten ohjaajina ja projektin johtajina. Ohjaustyöhön liittyviä havaintoja dokumentoitiin projektipäiväkirjoihin, ja niistä keskusteltiin ohjaajille järjestetyissä seminaareissa ja tapaamisissa.

Artikkeli kuvaa ns. hiljaista tietoa (Polanyi

1991), joka tarkoittaa tässä ohjaajalle kertyviä havaintoja hänen toimiessaan yhdessä nuoren kanssa, ja niitä johtopäätöksiä, joita hänelle tällöin syntyy. Koska arjen työhön harvoin liittyy tietoista reflektointia, ohjaajalle syntyvä tieto jää usein ”hiljaiseksi” eikä sitä dokumentoida. Vaikka Kova-projektinkin projektipäiväkirjoissa on selostuksia erilaisista tapahtumista, ohjaajien mieleen tulleita analyyssejä ei ole kirjattu. Näitä tavoiteltiin keskusteluissa.

Kuvauksen ja analyysin apukeinoksi on valittu metaforat. Metaforalla on yhteys kokemukseen, mutta se myös erottuu siitä (Arnkil 2005, 162). Metafora ei siis ole kuvaus, mutta se ei ole myöskään selitys tai analyysi. Se on eräänlainen kuva, jonka tarkoitus on virittää uusia oivalluksia. Näin ollen metafora ei vaadi totuusarvoa, mutta ei se silti ole mielivaltaisenkaan.

Tässä esitetyt metaforat luotiin useissa erilaisissa yhteisissä keskusteluissa, joissa havainnoille haettiin myös teoreettisesti ja historiallisesti mielenkiintoista näkökulmaa. Näin ollen ne kuvaavat ohjaajien ymmärrystä, johon ovat vaikuttaneet havainnot, keskusteluprosessi ja siinä käytetyt viitekehykset. Metaforien arvo on toimia hypoteeseina, joille voi rakentaa laajempaa tutkimusta.

Työpajanuoret ja tavoitteellinen toiminta

Artikkelin lähtökohta on kirjoittajien pitkäaikainen kokemus nuorten työpajatoiminnan piirissä. Työpaja on yhteisö, jossa työnteon ja siihen liittyvien valmennus- ja ohjauspalvelujen avulla pyritään parantamaan yksilön arjenhallintaa ja valmiuksia hakeutua koulutukseen tai työhön. Se tavoittaa ja palvelee monia työttömiä nuoria.

Tekemisen paikka -selvityksessä (Takkunen, H. 2003) työpajanuorten toimintaa eriteltiin Alek-

sei N. Leontjevin (1977) toiminnan teorian avulla. Sen mukaan yksilön elämänprosessi jakaantuu toimintoihin, joiden kohde on motiivi. Toiminnat puolestaan toteutuvat tekojen avulla, joilla on tavoite. Persoonallisen mielen erittely on tavoitteen ja motiivin yhteyden tutkimista. Persoonallisuuden luovat objektiiviset olosuhteet, mutta ainoastaan ihmisen toiminnan kautta. Toimintojen kokonaisuuden erikoispiirteet ovat ne tekijät, jotka määrittävät persoonallisuuden tyyppin. Persoonallisuuden perusta on yksilön suhteiden rikkaus maailmaan. Nämä intressit voivat ihmisen elämän saatossa laajentua ja rikastua, mutta myös köyhtyä.

Leontjevin teorian avulla työpajanuoret jaettiin kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat ne nuoret, joilla on pajalle tullessaan koulutukseen tai työelämään liittyviä tavoitteita. Nämä nuoret tulevat hakemaan pajalta neuvoja ja keskustelua tavoitteidensa saavuttamisen suhteen. Heitä ohjataan työkokeiluihin ja keskusteluihin omien resurssien ja realististen mahdollisuuksien suhteesta. Tähän joukkoon on aikaisemmin kuulunut myös ns. vaihtoehdonuoria, jotka edustavat jotakin aktiivista alakulttuuria. Vaikka vaihtoehdonuoret eivät ole pajoilta kokonaan kadonneet, niin Ismo Pohjantammen (2007, 36) selvityksen mukaan he ovat aikaisempaa pienempi joukko.

Toiseen ryhmään kuuluvat toimintatavaltaan ”leijuvat” nuoret, joilla ei ole selkeitä päämääriä, vain erilaisia satunnaisesti vaihtuvia ja hetkellisiä haluja. He eivät hyödy ohjauksesta, jossa keskitytään miettimään keinoja, joilla voi tavoitteita saavuttaa, koska itse tavoitekin on vielä hukkassa. He sanovat tullessaan pajalle paremman tekemisen puutteesta tai koska ”sossu lähetti” eli uhkana on ollut se, ettei muuten saa työmarkkina- tai toimeentulotukea. Pohjantammen (2007, 97) haastatteleminen ohjaajien mielestä tähän ryhmään kuuluvien nuorten epävarmuus ja tavoitteettomuus on ”käsin kosketeltavaa”, eikä nuorilla ole jäsentynyttä itseä paikantavaa horisonttia, ei tietoa, halua eikä taitoa käsitellä sitä, mitä haluaisi tehdä.

Kolmannessa ryhmässä on nuoria, joiden toiminta on tavoitteiltaan epäsosiaalista tai jopa rikkollista. He pyrkivät hyvään elintasoon, mutta niin että suunnitellaan ei liity tavallista, rehellistä työtä. Nämä nuoret eivät ajalehti tavoitteiden välillä, vaan ovat enemmän tai vähemmän tavoitteellisesti sitoutuneet epäsosiaaliseen tai rikkolliseen toimintaan. Ryhmään kuuluu nuoria,

joilla käsitys oikeuksien ja vastuiden suhteesta on hämärtynyt. Työttömyyskokemus on vahvistanut kuvaa sosiaalituesta, johon on oikeus ja johon ei liity velvollisuuksia, eikä elämäntapaan kuulu pyrkimystä päästä taloudellisesti itsenäiseen elämään. On harvinaista, mutta mahdollista, että työpajalle tulee myös lainvastaisen elämäntavan omaksuneita nuoria. Syynä voi olla se, että joku nuori hoksaa, että työpajalta voi päästä työharjoitteluun sellaiseen paikkaan, jossa saa haltuunsa varastojen avaimia, joita voi sitten käyttää omiin tarkoituksiinsa.

Historiallinen perspektiivi

Työpajatoiminta tavoittaa paljon nuoria, mutta ei kuitenkaan kaikkia niitä, jotka olisivat tämän palvelun tarpeessa. Toiminnan ulkopuolelle jäävät tietenkin ne nuoret, joilla ei ole tietoa tästä palvelusta, ja ne, joilla on lähiakana tiedossa työ- tai opiskelupaikka. On kuitenkin olemassa myös sellaisia nuoria, jotka tietävät tästä mahdollisuudesta ja joilla ei ole mitään periaatteellista estettä osallistumiseen, mutta jotka jäävät kotiin. Heillä kyse on sellaisista esteistä, joita he eivät pysty, osaa tai halua ylittää.

Kova-projekti pyrki tavoittamaan juuri näitä nuoria ja kehittämään heille sellaisia matalan kynnyksen aktiviteetteja, joihin heidän olisi mahdollista osallistua. Kontaktipintoja nuoriin haettiin monilla keinoilla. Nuorista saatiin tietoa viranomaisilta, mutta etsivää työtä tehtiin myös muilla tavoilla, kuten menemällä paikkoihin, joissa tiedettiin nuorten oleilevan. Kaikkia nuoria ei tavoitettu yrityksistä huolimatta. Osa kieltäytyi kokonaan kontaktista, ja osa ei halunnut tulla mukaan tarjottuun toimintaan mukaan, vaikka kontakti saatiinkin. Toimintaan saatiin kuitenkin mukaan joukko nuoria lyhyemmäksi tai pidemmäksi aikaa. Projektin rahoittajalle tehtiin selvitys nuorten lukumäärästä, mutta projektin lyhytkestoisuuden vuoksi sattumalla oli kuitenkin niin suuri merkitys, että lukumääristä ei voi tehdä johtopäätöksiä.

Havaintoja dokumentoitiin ohjaajien projekti-päiväkirjoihin, ja niistä keskusteltiin seminaareissa ja ohjaajien tapaamisissa. Keskusteluissa poimittiin erityisesti havaintoja näistä nuorista, joiden osallistuminen työpajatoimintaan todettiin olevan joko mahdotonta, epätodennäköistä, lyhytkestoista tai katkonaista.

Näiden nuorten todellisuuden ymmärtämiseen Leontjevin toiminnan tuntui liian yksilökeskeiseltä. Siksi otimme avuksi Wilhelm Dilteyn käsitteen elämistodellisuus (Lebenswirklichkeit, ks. esim. Varto 2005, 35–49), joka sisältää yksilöllisen ja yhteisen historian.

Elämistodellisuudella tarkoitetaan sitä, että ne ihmiset, joilla on yhteinen historia, kantavat mukanaan tapoina ja tottumuksina paljon sellaista, jota ei oikeastaan voi omaksua oppimalla. Jos ihmisillä on yhteinen historia, he jakavat keskenään samantapaisen maailmankatsomuksen, jonka suuntaisesti he tulkitsevat itseään, luontoa, esinemaailmaa, ympäristöä ja elämisen tapahtumia. Tämän lisäksi on yksilöllinen historia, joka on peräisin yksittäisen ihmisen omasta henkilöhistoriasta, joka on ainutlaatuinen, satunnainen ja sidoksissa ihmisen välittömään ympäristöön. Nämä kaksi historiallisuuden lähdettä, yksilöllinen ja yhteinen, ovat vuorovaikutuksessa. Yksilöllisestä näkökulmastaan ihminen on itse yleensä selvillä, jos tulee sitä ajatelleeksi. Siitä käsin ihminen näkee elämänsä juonen. Yksilöllinen mieli sisältää kuitenkin myös yhteisiä merkityksiä. Näistä ihminen ei aina ole tietoinen ja niiden merkitystä ja vaikutusta on vaikeampi nähdä.

Elämistodellisuus-käsitteen rinnalle voi asettaa termin ”sosiaalinen perintö”. Tämän sanan avulla työpajanuoria tutkinut Ismo Pohjantammi (2007, 10) tarkoittaa sitä, että joitain sosiaalisen elämän taitoja ja valmiuksia on otettu vastaan ja omaksuttu jossain määrin samankaltaisena, vaikka osin uudelleen tulkittuna sukupolvelta toiselle. Esimerkiksi ”ylisukupolvinen” työttömyys tarkoittaa työttömyyden toistumista sukupolvesta toiseen, vaikka se ei selitäkään mitään toistumiseen liittyvistä yhteyksistä.

Toinen esimerkki sosiaalisesta perinnöstä on työpajanuorten habitus. Työpajanuorten kotoa löytyy usein alaluokkainen työläisperhe, jossa on koettu joitakin syrjäytymisen riskitekijöitä ja pätkätyöttömyyttä. Näissä tapauksissa voidaan päätellä, että pajanuoren työläishabitus on saatu kodin mallin mukaisena perintönä. Nuoret hakeutuvat siihen, minkä suhteen omaksumillaan välineillä osaavat asettaa odotuksia. He ovat usein menossa työläisammattiin, jossa koulutuksella on hyvin vähäinen merkitys ja jossa on odotettavissa pätkätöitä. (Pohjantammi 2007, 67, 94.)

Sosiaalisen perinnön näkökulmasta käsin on kiinnostavaa pohtia myös niiden nuorten toimintaa, joita on vaikea saada mukaan työpaja-

toimintaan. Näyttää siltä, että he ovat joutumassa pitkäaikaiseen työttömyyskierteeseen. Hyvä kysymys on, ovatko he sinne joutumassa vai onko kyseessä sellainen elämistodellisuus, joka on heille entuudestaan tuttu ja omaksuttu ylisukupolisena perintönä. Yleistä selvitystä työttömyyden periytymisestä suomalaisessa yhteiskunnassa ei ole tehty (Pohjantammi 2007, 14), joten olisi mielenkiintoista saada tutkimustietoa siitä, kuinka kauas sukupolvien ”yli” työttömyydestä ja siihen liittyvästä elämäntavasta voidaan puhua. Ovatko nyt työttöminä olevien nuorten isoisoisät olleet itsenäisyyden alkuaikojen pätkätöitä tehneitä mäkitupalaisia ja heitä seurannut sukupolvi sekatyömiehiä silloin, kun Suomen elinkeinorakenteessa olivat suurimmat myllerrykset? Ja seurasiko heitä se sukupolvi, joka jäi lama-aikana työttömäksi?

Historiallinen perspektiivi voi auttaa ymmärtämään tietyn joukon yhteistä elämistodellisuuden merkityksenantojärjestelmää tai sosiaalista perintöä, vaikka se ei selitäkään yksittäisten ihmisten henkilökohtaista elämäntulkintaa. Tämän näkökulman avulla Kova-projektin aikana tarkastelimme lähiaikojen historiaamme tavallisen työtä tekevän väestön näkökulmasta, metaforien kehittämisen pohjaksi.

Itsenäisyyden alkuaikoihin ei ole kovin pitkä aika. Silloin Suomi oli vielä lähes täysin maatalousyhteiskunta. Vuonna 1920 maataloudesta sai toimeentulonsa 70 prosenttia väestöstä ja teollisuudesta vain kymmenen prosenttia, josta valtaosa oli maatalouteen liittyvää metsäteollisuutta ja elintarvikkeiden jalostusta eli sahoja, pape-riteollisuutta, meijereitä, myllyjä ja lihanjalostusta. Vain hyvin pieni osa työllisistä sai elantonsa palveluista, kaupasta, liikenteestä ja rakentamisesta. Itsenäisyyden alkuaikoina monet ”työläiset” olivat kulkumiehiä tai -naisia, jotka tekivät sitä sekatyötä mitä sattui saamaan, miehet yleensä rakennus-, metsä- ja uiittotöitä. (Tilastokeskus 2007.)

Mäkitupalaiset ja torpparit sekoitetaan usein toisiinsa. Torppa sisälsi kuitenkin asumuksen lisäksi useimmiten varsin kohtuullisesti viljelyalaa ja tarjosi mäkitupaa olennaisesti paremmat mahdollisuudet omavaraisuuteen. Torppareilla saattoi olla jopa palkollisia. Etelä-Pohjanmaalla torppia oli vähän, ja ne olivat enimmäkseen sukulaistorppia eli talojen nuoremmille pojille ja vävyille annettuja vuokratiloja, jotka suurimmaksi osaksi itsenäistyivät ennen 1800-luvun loppua (Ylikan-

gas 2007, 245). Torpparien ”alapuolella” oli maataloustyöväki, joka ei harjoittanut itsenäistä viljelyä. Tämä väki jakaantui vakinaiseen työväkeen ja irtaimeen työväkeen. Vakinaiseen työväkeen kuuluivat palvelusväki eli talon ruoassa olleet rengit ja piiat sekä muonamiehet. ”Itsellinen” oli lyhytaikaisilla tilapäisansioilla elävä henkilö, joka asui tavallisesti kylän liepeillä joutomaalle rakennetuissa pienissä asumuksissa, joita kutsuttiin tölleiksi, mäkituviksi, pirteiksi tai töröpirteiksi (Punkari 2002). Nimitykset vaihtelivat eri paikkakunnilla, joten ”itsellinen” saattoi asua myös toisten nurkissa. Asumismuoto saattoi kantaa myös nimitystä ”loinen” (ks. esim Tuure 2007).

Mäkitupa ei torpan tavoin välttämättä ollut sidoksissa mihinkään taloon. Jos kuitenkin tölle sijaitsi jonkun talon maalla, vuokra maksettiin työllä. Jos mäkitupalaisen ja talon välit tulehtuivat, pienen pirtin hirret ladottiin pinoon ja kuljetettiin toiseen paikkaan. Esimerkiksi Vesilahdella tiedetään, että moni tölle on muuttanut alkuperäiseltä paikaltaan useita kertoja, kuten eräs itsellinen, joka ensin vaihteli paikkaa useita kertoja, kunnes lopulta päätti siirtää pirttinsä Kirkonkylään. Muutto tapahtui siten, että hän teki pirtistä lautan, souteli kirkolle ja kokosi kasan sitten taas pirtiksi (Punkari 2002).

Rahatalouden yleistyminen johti siihen, että vuokran maksamiseksi yhä useamman mäkitupalaisen oli ryhdyttävä johonkin toimeen, josta saattoi saada rahapalkkaa. Näin monista mäkitupalaisista tuli teollisen yhteiskunnan silmuja, jotka tekivät moninaisia askareita pientä rahapalkkaa vastaan. Mäkitupalaisten ja torpparien jälkeläisistä muodostui teollisen yhteiskunnan työvoimarunko, heistä sukeutui suomalainen työväenluokka (Punkari 2002).

Työpajojen ulkopuolelle jäävien metaforiset tyypit

Ohjaajien kokemuksiin liittyvää hiljaista tietoa jäsennettiin siten, että nuoria kuvattiin kolmella metaforalla. Ne kehitettiin keskustelemalla edellä kuvatusta historiallisesta perspektiivistä.

Olennaista oli hakea tiettyjä nuorten toimintaa selittäviä yhteisiä seikkoja eikä sitä, mikä nuoren omassa yksilöllisessä historiassa voisi selittää nuoren toimintaa tai persoonallisuutta. Tavoitteena ei siis ollut kuvata nuoria persoonallisuuden typologioiden kautta tai ylipäätään muuten-

kaan hakea yksilöllisiä nuoren käyttäytymistä selittäviä tekijöitä.

Kuvauksista nousee esiin hypoteeseja. Ohjaajia alkoi kiinnostaa myös se, missä määrin metaforilla tavoitettiin jotakin todellista sosiaaliseen perintöön liittyvää. Nämä kysymykset jäävät kuitenkin jatkotutkimusten asiaksi. Projektin luonteen vuoksi nuorten taustoista oli vain harvoin sellaista empiiristä tietoa, jonka avulla olisi selvitystä voinut tehdä. Seuraavassa selostetaan ohjaajien kehittämät metaforat ja niiden kuvaukset.

”Vapautta vaaliva itsellinen”

Nimitys viittaa itsenäisyyden alkuaan itsellisiin mäkitupalaisiin. Tähän ryhmään kuuluvat nuoret ovat ylpeitä siitä, että ovat vapaita, itsenäisiä ja omavaraisia. He eivät suostu olemaan kenenkään käskettävänä tai kontrolloitavana, niin kuin useimmissa palkkatyösuhteissa joutuu olemaan. He hankkivat niukan elantonsa satunnaisilla töillä, jolloin heidän toimeentulonsa järjestyy jostakin muualta kuin kontrolloitujen tukijärjestelmien kautta. Elämäntapa koetaan itse valituksi. Elämänpiiri saattaa kuitenkin olla hyvin kapea, ja nuorilta saattaa puuttua sellaisia taitoja, joilla voisi pärjätä oman elämänpiirinsä ulkopuolella. Usein heiltä puuttuu myös rohkeus kokeilla selviytymistä muussa kuin tutuksi tulleessa ympäristössä tutujen ihmisten joukossa. Ja mitä enemmän ikää karttuu, sitä vaikeampaa on lähteä hakemaan uusia kokemuksia. Vaikka identiteetin kannalta kokemus vapaudesta ja itsenäisyydestä on tärkeää, siihen ei aina liity hyvää itsetuntoa ja rohkeutta kokeilla uutta.

Tähän ryhmään kuuluvat nuoret ovat oman tiensä kulkijoita myös ystäväpiirissään. He eivät alistu edes oman ryhmänsä normeihin, ainakaan jos eivät ole olleet niitä itse määrittämässä. Nämä nuoret sitoutuvat tiukasti omaan näkökulmaansa, ja asian näkeminen toisen ihmisen näkökulmasta on heille vaikeaa. Keskusteluissa huomaa, että nämä nuoret eivät koe toisen ihmisen näkökulmaa edes kiinnostavana, saati sellaisena, joka pitäisi ottaa huomioon. Seuraava ote ohjaajan projektipäiväkirjasta kuvaa asiaa.

Eräs nuori kertoi soittaneensa tietokonefirman palvelunumeroon. Hän joutui jonoon, jossa odotusaika oli lähes tunti. Nuori koki että tämä odotusaika oli häneen itseensä kohdistuvaa kiusantekoa. Niinpä hän päätti kostaa. Kun palvelulinjalta lopulta vastattiin, nuori sanoi ”odota hetki” ja jätti linjan auki siksi ajaksi kun laitto itselleen ruokaa.

Koska monet tämän ryhmän nuorista kerta kaikkiaan inhoavat viranomaisia, auktoriteetteja ja koulumaisia systeemeitä, on epätodennäköistä, että he tulevat mukaan mihinkään sellaiseen toimintaan, johon liittyy kontrollia ja viranomaisohjausta. Pohjantammi (2007, 16) kysyykin, missä kulkee holhoavan ja tukevan asenteen raja. Palveluille on aina olemassa jotkin kriteerit, jotka määrittelevät ”holhoavasti” sen, miten palveluita voi saada. Toisaalta kontrolli saattaa saada aikaan sen, että osa nuorista jättäytyy esimerkiksi työpa-japalveluiden ulkopuolelle. Voikin kysyä, onko oikein, että nuoret jätetään ulkopuolelle, jos he eivät alistu toimimaan normien mukaan.

”Joutomies”

Nimitys ”joutomies” viittaa yhteen vuosisadan alun väestöryhmään. Irtolainen eli joutolainen tai joutomies oli laissa määritelty tapaus, jota ei olisi lainkaan saanut olla. Palkollissääntö nimittäin edellytti, että jokaisen, joka ei ollut maanomistaja tai hänen perheensä jäsen, oli pestauduttava vuosipalkolliseksi, sotilaaksi tai muuhun tuottavaan työhön. Joutilaita irtolaisia kuitenkin aika ajoin ilmestyi ihmisten ilmoille, ja jos heidät tavoitettiin, heidät pakotettiin lain voimalla työhön (Punkari 2002).

Tällä vanhalla nimityksellä kuvataan tässä sel-laista nuorten ryhmää, joka näyttää elävän jouti-laana yhteiskunnan tukien varassa. Viranomais-ten kanssa asioidessaan nämä nuoret käyttävät aikaa sen selittämiseen, miksi eivät juuri nyt voi osallistua johonkin aktiviteettiin. He ovat muutenkin taitavia hoitamaan viranomaiskeskustelut ja kontaktit. He osaavat kommunikoida sujuvas-ti ja esittää sopivia rooleja. Heidä ei näytä haitta-avan kontrolli, koska he ovat tottuneet toimimaan viranomaisten kanssa erilaisissa rooleissa eikä tilanne kosketa heitä persoonana millään tavalla. Pohjantammi (2007, 9) kuvaa osuvalla sanalla ”maneerimainen” näitä vuorovaikutustilanteita.

Työpajalla nuori ei kuitenkaan pääse eroon oh-jaajasta tarjoamalla tavanomaisia standardivasta-uksia, koska siellä nuori kohtaa samat ohjaajat pidemmän aikaa. Tämä on juuri se syy, joka estää ”joutomiehen” osallistumisen pajajaksolle. ”Jou-tomiehet” voivat sen sijaan osallistua johonkin viranomaisten ehdottamaan lyhytkestoiseen toi-menpiteeseen, jos siitä on se etu, että sen jälkeen saa olla pitkän aikaa rauhassa, eikä kurssilla tar-vitse olla henkisesti läsnä eli ohjeiden mekaani-nen toistaminen riittää. Tyypillinen esimerkki on

tietokoneen käytön ajokorttikurssi. Osa nuoris-ta saattaa käydä tämäntapaisia, jopa aivan samo-ja kursseja useitakin. Myös Pohjantammi (2007, 131) on havainnut, että työvoimaviranomais-ten työnhaun kursseja nuoret eivät tunnu otta-van kovin vakavasti. Tavoitteet ja henkilökohtai-set suunnitelmat ovat pinnallisia, nuoret tekevät ”Aku Ankka -cv:n”, eivätkä edes mieti omaa an-sioluetteloaan.

”Palkollinen”

Palkollisen asenne on, että työhön tai toimintaan osallistumisesta on saatava riittävä korvaus. Tähän ryhmään kuuluva nuori laskee, minkälaisiin akti-viteetteihin kannattaa osallistua. Laskelman perus-te on välttömästi saatava taloudellinen hyöty tai muu vastaava seuraamus, kuten kieltäytymisestä mahdollisesti seuraava sanktio. Tätä verrataan toi-minnan tai työn haittapuoliin, kuten aikasidon-naisuuteen. Nuoret osallistuvat, jos hyöty on hei-dän omasta mielestään riittävä. Vastaavasti he ei-vät ota vastaan sellaista työtä tai aktiviteettia, jos-ta maksettava palkka tai korvaus on heidän itsen-sä mielestä liian pieni, vaikka se toisikin lisäänsi-on niukkaan toimeentuloon. Kyseessä on työläis-habituksen mukainen kunnia-asia. Ongelmia tulee silloin, jos nuorten käsitys työn hinnasta on täysin epärealistinen eli palkkavaatimus ei ole realistises-sa suhteessa nuoren taitoihin ja ahkeruuteen.

Käytös saattaa olla rehvakasta, vaikka itsetun-to on heikko. Tiedot ja taidot ovat vaatimatto-mat ja perustuvat lähipiirissä opittuun arkiajat-teluun, jonka nuori kokee riittäväksi ja oikeaksi to-tuudeksi. Intressiä tietojen ja taitojen oppimiseen tai arkiajattelun tarkistamiseen ei ole, eikä heidän elämismaailmastaan ole noussut tähän haasteita. He kokevat selviävänsä tavallisesta arjesta olemas-sa olevilla tiedoillaan ja taidoillaan. Työttömyys on toki pulma, mutta siihen pitää vain sopeutua.

Nuoret liikkuvat kaltaistensa seurassa, jossa he kokevat sosiaalisten taitojensa olevan riittävät. Tosin heillä on vaikeuksia kuunnella toisia nuo-ria ainakin isommassa ryhmässä, mutta tilanne ei ole heille mitenkään omituinen, eivätkä he osaa ajatella, miten asia voisi olla toisin. Jokainen pu-huu omaa asiaansa ja toki toivoo muiden kuunte-levan juuri häntä itseään, mutta ei ole ihmeellistä, vaikka kukaan ei jatka toisen aloittamaa teemaa. Tilanteessa, jossa aikuinen kysyy nuoren mielipi-dettä, nuori koettaa miettiä minkälainen vastaus olisi suotava, ja jos hän ei keksi ”oikeaa” vastausta, hän vaikenee kokonaan eikä sano yhtään mitään.

Monen nuoren kohdalla motivoitumattomuudelta näyttävä käyttäytyminen ja kritiikki ”huonosta palkasta” voi olla savuverhoa, jonka takana on todellisuudessa se, että nuoret eivät selviytyvänsä asianomaisista töistä tai ammatillisten opintojen teoreettisista osuuksista. On kunniasia selviytyä, ja epäonnistuminen haavoittaa erityisesti sellaista ihmistä, jonka itsetunto on muutenkin huono. On parempi jäädä pois kuin mennä munaamaan itsensä, nuoret saattavat ajatella. Kunniallinen työläiselle sopiva vetäytymiskeino on ilmoittaa, että palkka ei ole riittävä.

Ohjauksellisia haasteita

Työpajoilla on helppo tavoittaa päämäärätietoisia nuoria. Heidän toiminnalleen on ominaista se, että he rakentavat minuuksiaan punnitsemalla erilaisia vaihtoehtoja. Tällainen postmodernille ajalle tyypillinen itsenäisen toimijan ennakoimaton ja rajoittamaton oma-aloitteisuus leimattiin aiemmin tasapainoa horjuttavaksi, epäsosiaalisiksi toiminnaksi, joka tuli kesyttää (Bauman 1996, 196–197). Tästä syystä on ymmärrettävää, että lähipiiri ei aina anna tukeaan valintoja pohtivalle nuorelle. Niinpä nuoret saattavat tarvita tukea muualtakin kuin kotoa. Työpajoilla olevat nuoret saavat tarvitsemaansa keskustelua ja pääsevät kokeilemaan taitojaan työharjoitteluissa. Samaan aikaan työpajojen ulkopuolelle jäävät ”vapautta vaalivat itselliset nuoret” ovat pelkäänsä sen varassa, miten heidän lähipiirinsä osaa nuorta tukea erilaisten valintojen viidakossa.

Ensimmäisen metaforamme kuvaamaa ryhmää, ”vapauttaan vaalivia nuoria” viranomaisen on vaikea tavoittaa, saati saada heihin kontakti. Sen sijaan ”joutomies”-ryhmään kuuluvan nuoren tavoittaminen sujuu vaivattomasti viranomaisverkoston välityksellä, koska asiakkuuteen liittyvä roolipeli ei ole heille ongelma. Nuoret ovat kuitenkin varovaisia ja pitävät tarkoin etäisyyttä voidakseen tarvittaessa katkaista kontaktin, jos se muuttuu liian henkilökohtaiseksi. Projektipäiväkirjan kuvaus kansalaistaitokurssin aloituksesta Kova-projektissa kertoo siitä, miten vaikea alku voi olla.

Ohjaajat kysyivät kunkin kurssilaisen tavoitteita kurssin suhteen. Kysymys kuului: mitä haluat saada itsellesi tästä kurssista ja mitä tavoitteita sinulla ylipäätään on tällä hetkellä tai lähitulevaisuudessa. Vastaus oli täydellinen hiljaisuus. Tämän jälkeen ohjaajat tarkensivat

kysymystä: ”miksi tulit tänne”. Tähän saatiin seuraavanlaisia vastauksia: ”työkkärin virkailija lähetti”, ”sosu käski”, ”saan enemmän rahaa kun menen kurssille” tai ”ei ollut muutakaan tekemistä”. Keskustelua tavoitteista yritettiin vielä jatkaa, mutta se osoittautui heidän mielestään mahdottomaksi.

Kun työpajaohjaajat kuvaavat työpajalla olevia ”leijuvia” nuoria, niin he yleensä toteavat haasteeksi sen, että nuorelta puuttuvat tavoitteet. Postmoderni leijailija kuitenkin on leijunut työpajalle. Hän saattaa siellä viihtyäkin keveissä ja vaihtelevissa askareissa, jos niihin ei tarvitse sitoutua. Näin ollen työpaja tarjoaa hänelle oppimisympäristön, jossa on mahdollisuus oppia taitoja ja uutta asennetta. Tämä mahdollisuus puuttuu sellaiselta ”joutomieheltä”, joka jää palvelun ulkopuolelle. Hän on sen varassa, mitä elämä satumanvaraisesti opettaa. Niinpä nämä nuoret löytyvät usein Zygmunt Baumanin (1996, 201, 207) esittelemän sosiaalisen jatkumon negatiiviselta puolelta, jossa on kyse puutteista valinnanmahdollisuuksissa ja minuuden rakentamiskyvyssä sekä niissä taidoissa, joilla nuori joutuu kohtaamaan ulkoapäin tulevat ja pakottaviksi koetut leimaamiset.

Metaforalla ”palkollinen” kuvasimme sitä joukkoa nuorista, joilla on vahva orientaatio palkkatyöhön. Pulmia tulee silloin, jos palkkatoivomus ei ole lähelläkään omia taitoja. Koska tämä joukko ei arvosta vapaaehtoistyötä, koulutusta, työpajatoimintaa eikä järjestötoimintaa, niin elämäntilanne johtaa helposti toimettomuuteen, joka voi johtaa taitojen entistä suurempaan kapeutumiseen ja passiivisuuteen.

Seuraava ote projektipäiväkirjasta kuvaa nuorten elämänpiiriin kapeutta ja sitä, miten vaikea nuorten on tarttua uusiin oppimismahdollisuuksiin.

Erään Kova-projektin aktiviteetin tavoitteena oli Rautan starttipajalla kehittää rohkeutta ja sosiaalisia taitoja liikkumalla tutun ympäristön ulkopuolella. Ohjelman oli tutustumiskäynti ”Kaljaasi-projektiin”, jonka jälkeen oli lounas ja tutustumiskäynti Porin työpajalle. Matkalle lähti viisi nuorta ja yksi ohjaaja. Yksi projektissa mukana ollut nuori jäi pois; hän ilmoitti aamulla tekstiviestillä että jännittää liikaa.

Kaljaasi-laivalle pääsemisen jälkeen nuoret katselivat vähän aikaa laivaa. Eivät puhuneet tai kyselleet mitään. He alkoivat liikehtiä levottomasti heti kun ohjaaja ryhtyi jututtamaan projektin vetäjiä. Nuoret osoittivat selvästi, että käynti ei kiinnostanut heitä lainkaan. Matka jatkui Verstaalle eli veistämiselle, jossa nuoret vilkaisivat ovesta sisään ja poistuivat saman tien autolle istumaan ja odottamaan. Ohjaaja jäi hetkeksi keskustelemaan ja kyselemään laivamestareilta projektiin liittyviä asioita.

Matka jatkui lounaalle. Yksi nuorista ei liittynyt joukkoon, vaan jäi istumaan autoon. Hän totesi: ”Ei näissä vaatteissa voi täällä Porissa liikkua”. Muut tulivat ruokailemaan, mutta eivät syöneet mitään, ottivat vain kahvin. Kukaan nuorista ei sanonut sanaakaan.

Lounaan jälkeen ohjelmassa oli vierailu Porin työpajalla. Yksi nuorista jäi istumaan edelleenkin autoon, muut kulkivat ohjaajan perässä esittelykierroksen ajan. Kukaan ei edelleenkaan puhunut mitään eikä osoittanut mitään kiinnostumista. Kierroksen lopuksi nuoret säntäsivät autoon istumaan. Ohjaaja kävi sanomassa nuorille, ettei heidän tarvitse odottaa autossa, vaan he voivat mennä katselemaan kaupunkia sillä välin, kun ohjaaja jututtaa pajan työntekijöitä. Kukaan nuorista ei lähtenyt minnekään.

Lopulta ohjaaja palasi autolle ja kysyi lähdeittäisiinkö yhdessä katsomaan kaupunkia. Vastaus tuli kuin yhdestä suusta: ”Raumalle heti!”

Metaforat ja luokittelun vaarat

Jos yksilö ei ole selvillä erilaisista vaihtoehtoista, hän voi asettaa tavoitteitaan suhteessa vain jo näkyvissä oleviin tai toteutuneisiin mahdollisuuksiin. Historian professori Heikki Ylikangas selostaa, miten kohtalonuskaisesta apatiasta ulostempautuminen – se, että ihminen ei toteuta vain välittömiä tarpeitaan – mahdollistui historiallisesti vasta silloin, kun ihmisille avautui näköaloja ja toivo paremmasta. Esimerkiksi pohjalaisille mahdollistui tavoitteiden asettaminen 1700-luvulla, kun talonpojat saivat purjehdusvapauden, joka mahdollisti vaurastumisen ja myös henkisen kulttuurin vilkastumisen (Ylikangas 2007, 249).

Toivon ja toivottomuuden merkitystä ihmisen elämässä korostaa myös psykohistorioitsija professori Juha Siltala. Kun ihminen haluaa itselleen tapahtuvien asioiden kontrollia, hänellä on toivoa. Toivottomuus on kontrollin menetystä. Kontrolli saattaa heikentyä työttömyyden seurauksena, mutta myös palkkatyössä, jolloin työuupumus voi olla oire toivon menettämisestä. Siltala tekee kiinnostavan vertailun palkkatyön odotushorizontin heikkenemisestä. Yhdysvalloissa jo 1970-luvulta lähtien ja Suomessa 1990-luvun alusta saakka palkkatyö on alkanut ”prekarisoitua” pätkätoiksi, epävarmuudeksi ja hallitsemattomaksi vaihtosuhteeksi oltuaan 1960–1990-luvuilla talonpoikaiseen maanomistukseen rinnastunut ”sosiaalinen omistus”, jossa työsuoritus teki palkansaajan osalliseksi yhteiskunnallisesta varallisuudesta. Irtisanomissuojattu työpaikka voidaan rinnastaa häätövapaaseen maanomistukseen. Kilpailuttamisella on luotu työmarkkinoille alin kasti, johon kuuluvat esimerkiksi siivoojat tai kuorma-autonkul-

jettajat, jotka voidaan rinnastaa maata vuokraneisiin torppariyrittäjiin, jotka voitiin tarvittaessa häätää. (Siltala 2005, 214–216.)

Juuri näiden työväen reunoilla oljoiden elämismailmaa olemme tässä yrittäneet hahmottaa. Tekemisen paikka -selvityksessä toiminnan psykologia oli se viitekehys, josta käsin ohjaajat jäsensivät havaintojaan työpajanuorten toiminnasta. Kova-projektissa etsittiin niitä nuoria, joita työpajatoimintakaan ei tahdo tavoittaa. Ohjaajat analysoivat työpajojen ulkopuolella olevia nuoria metaforien avulla ja pohtivat nuorten elämismailmaa. Kummassakin näissä tiedon intressi oli käytännöllinen, eli ohjaajilla oli tarve ymmärtää niitä nuoria, joiden kanssa he tekivät työtä.

Kehitelyjen metaforien virittämässä keskusteluissa syntyi oletamus, että nuorten orientaatioissa voisi olla kyse sosiaalisesta perinnöstä ja yhteisen elämistodellisuuden aikaansaamasta yleisemmästä asenteesta. Edustavatko lyhytkestoisissa työpesteissä eri tiloilla kiertänyt irtain työväki ja nykyiset nuoret työttömät ja pätkätyöläiset samantyyppistä työvoiman reserviä? Toinen toimi sääty-yhteiskunnassa maaseudulla, toinen nyky-yhteiskunnassa kaupungeissa. Miten näihin liittyvät elämäntavat, arvot, tulkinta todellisuudesta ja käsitys itsestä ovat siirtyneet sosiaalisena perintönä sukupolvelta toiselle?

Pätkätyöläisen arkeen kuuluu lyhyiden katkonaisten työsuhteiden luonteen vuoksi automaattisesti ajoittainen työttömyys, johon oli sopeutuminen niin itsenäisyyden alkuaikoina kuin tänäkin päivänä. On hyvä kysymys, minkälainen tulevaisuuden perspektiivi ja toivo huomisesta tästä avautuu tai jää avautumatta. Onko realistista ajatella, että nuori pystyy tästä horisontista käsin asettamaan toiminnalleen tavoitteita, vai onko oletettavissa, että hän jää kohtalonuskaisesti katsoamaan, mitä maailma hänen eteensä tuo. Näissä pohdinnoissa nousi kysymys myös siitä, onko mahdollista löytää erilaisia vaihtoehtoisia tapoja tukea sellaisiakin nuoria, joilla on vaikeuksia hyväksyä kontrolloivaa palvelujärjestelmää.

Sosiaalinen perimä saattaa ohjata sellaiseen asenteeseen, jolla muuttuvassa maailmassa on vaikea tulla toimeen. Olemassa olevaa arkiajateltua ja kulttuuria ei voi noin vain pyyhkäistä olemattomiin ja korvata sitä uudenaikaisella, ”oikealla” ideologialla (ks. Gramsci 1979) varsinkaan, jos kyse on useamman sukupolven kautta tulevasta kulttuurista. Jotta johonkin elämäntapaan voi saada kriittistä näkökulmaa ja särmeä

sen muuttamiseen, on ensin ymmärrettävä, mitä se on, mitkä ovat sen juuret ja mikä sitä ylläpitää. Elämäntavan ymmärtäminen on välttämättömyyttä ja keskustelukumppaniin on saatava empaattinen suhde, jotta tavoitteena voisi olla muutos. Tavallaan tämä on paradoksaalista. Jotta jotakin voisi muuttaa, täytyy ensin tuntea olemassa oleva ja ymmärtää sitä. Niinpä on tärkeää tavoittaa nuoria heidän omilla ehdoillaan. Erityinen haaste tämä on niiden nuorten kohdalla, jotka eivät halua tulla työpajoille.

Ulkopuolisuuden ja huononmuuden kokemus tekee nuoren araksi ja epäluuloiseksi. Monissa projektirahoitukseen perustuvissa hankkeissa kontakti nuoreen pitäisi kuitenkin saada nopeasti ja tehokkaasti. Varovainen nuori saattaa tällöin jäädä tavoittamatta. Näin käy erityisesti silloin, jos ohjaajalla ei ole mitään perspektiiviä siihen, mistä näkökulmasta hänen kannattaisi nuorta lähestyä. Ohjaajien kehittämät metaforat saattavat auttaa löytämään reittejä nuorten luokse.

On monia syitä, miksi luokitteluihin on hyvä suhtautua kriittisesti. Ensiksikin havainnoissa on aina kyse sekä kohteesta että siitä henkilöstä, joka tekee havainnot. Niinpä voi pohtia, kerrotko luokitukset enemmänkin niiden tekijöistä kuin itse kohteista. Pierre Bordieun (1985, 90) varoitus on myös varteenotettava. Hän sanoo, et-

tä arkielämässä meillä on taipumus objektivoida muita ihmisiä, joka saattaa olla joskus solvauksen kaltaista mitätöintiä, kuten esimerkiksi puhetapa ”sinä et ole muuta kuin...”. Samalla tavalla Kirsi Juhila (2006, 86) näkee, että asiakkaan joutuminen diagnosoitavan, parannettavan tai tuomaroitavan rooliin on kohteistavaa, jossa kohteelle valinnanvaraa jää vain siinä, hyväksyykö hän tarjotun roolin vai asettuuko vastarintaan. Tom Erik Arnkil ja Esa Erikson (2008) ovat kauhistuneet siitä, että heidän kehittämäänsä huolten vyöhykkeistöä on alettu käyttää lasten leimaamiseen.

On tärkeää todeta, että edellä esitetyt luokittelut eivät ole tarkoitettu persoonallisuuden typologioiksi tai pysyvien piirteiden ryhmittelyiksi. Ne kuvaavat nuorten ihmisten tapaa toimia suhteessa palvelujärjestelmiin, palkkatyöhön ja työpajatoimintoihin. Kuten Leontjev (1977) sanoo, niin persoonallisuuden syntymiseen vaikuttavat olosuhteet, mutta vain ihmisen oman merkityksiä luovan toiminnan kautta. Koska persoonallisuus on syntynyt toiminnan kautta, se voi myös muuttua toiminnan kautta. Niinpä olennaista ei olekaan se, millaisia nuoret nyt ovat. Olennaista on se, miten nuorille voidaan kehittää erilaisia vaihtoehtoisia mahdollisuuksia, joissa heidän toimintansa piiri voi avartua ja sitä kautta persoonallisuus kehittyä.

KIRJALLISUUS

ARNKIL, TOM ERIK: Peräkammari ja huolen vyöhykkeet. Metaforat, dialogisuus ja yhteinen kielialue. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (2005): 2, 155–169

ARNKIL, TOM ERIK & ERIKSON, ESA: Vakava vetoamus: Älkää leimatko lapsia huolten vyöhykkeistöllä! Puheenvuoro. *Tessö* 2008. <http://dialogi.stakes.fi/FI/dialogin+arkisto/2008/8/sivu/20.htm>. Luettu 13.4.2009

BAUMAN, ZYGMUNT: *Postmodernin lumo*. Tampere: Vastapaino, 1996

BORDIEU, PIERRE: *Sosiologian kysymyksiä*. Jyväskylä: Vastapaino, 1985

EUROPEAN PACT FOR YOUTH 2005. http://ec.europa.eu/youth/index_en.htm. Luettu 15.1.2009

GRAMSCI, ANTONIO: *Vankilavihot*. Helsinki: Kansankulttuuri, 1979

JUHILA, KIRSI: *Sosiaalisyöntekijöinä ja asiakkaina*. Tampere: Vastapaino, 2006

LEONTJEV, ALEKSEI N.: *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Helsinki: Kansankulttuuri, 1977

POHJANTAMMI, ISMO: *Ylisukupolvinen työttömyys nuorten työpajoilla*. Nuorisotutkimusseura. *Verkojulkaisusarja* 12 (2007)

POLANYI, MICHAEL: *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*. Chicago: The Universi-

ty Press & New York: Harvester Wheatsheaf, 1991

PUNKARI, YRJÖ: *Vesilahden mäkitupalaiset*. 2002. <http://www.narva.sci.fi/museo/makitupa/makituvat.html>. Luettu 15.1.2009

SILTALA, JUHA: *Työelämän pitkistä ja lyhyistä historiasta*. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (2005): 2, 214–216

TAKKUNEN, ULLA-MAIJA: *Ammatilliseen koulutukseen valmentavat opetusmoduulit, Kova-projektin lopputaportti*. Hyvinkään-Riihimäen Aikuiskoulutuskeskus, 2007

TAKKUNEN, HEIKKI (toim.): *Tekemisen paikka*. Balanssi-Akatemian julkaisusarja 2/2003. Helsinki: Balanssi-Akatemia, 2003

TILASTOKESKUS: *Kaskipelloilta palveluyhteiskuntaan – 90 vuotta elinkeinorakenteen muutosta*. 2007. <http://www.stat.fi/tup/suomi90/helmikuu.html>. Luettu 30.7.2007

TUURE JORMA: *Loisia ja kylillä kiertäjiä*. (ei vuosilukua) <http://www.pohjois-savonkylat.info/myhinpaa/fi/Tarinoita/kiertajia.php>. Luettu 30.7.2007

YLIKANGAS, HEIKKI: *Suomen historian solmukohdat*. Helsinki: WSOY, 2007

VARTO, JUHA: *Hermeneutiikka ja historismi: kaksi vuosisadanvaihdetta*. Teoksessa: *Tontti, Jarkko (toim.): Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino, 2005.